

veg. GORG), «*El Corcó és un tòllet molt nomenat*». En el terme d'Alacant *El Toll*, lloc important (1963).

Alguna il·lustració d'altri completarà el concepte valencià. Pròpia de la zona de la Plana, almenys la dita proverbial: «En tot t'afiques: hasta en los tolls!», retret «als entremetents» (Borràs i Jarque, *BSCC* xv, 244). «El peixcador de canya, / quant del toll trav l'anguila / --», MGadca (*T. del Xè* II, 102). Detalls sobre el paper del toll en el sistema de sèquies de l'Horta, segons la gent d'Alboraia, AMAlcover, *BDLC* 10 xix, 298.

Contrast total a les Illes. Res, ni en toponímia, probablement amb una excepció, el *Cap des Toi* en el terme de Manacor (1964; cf. *BDLC* II, 352), on els detalls topogràfics i l'ús amb article concorren a indicar un antic apel·latiu, i de tal sentit. Cas incert per l'isolament, i que si de cas s'hauria d'afegir als escassos testimonis de consonantisme *toyl*, *TULLIO-*, que hem trobat dins el cat. oriental.

Per completar el quadre dels fets catalans, hem d'afegir-hi la consideració dels DERIV. (infra, sobretot el molt important *tolla*). I els NLL antics i petrificats, no suspects d'haver estat apel·latius en temps tardà. *Fontullera* en el Berguedà és formació de tipus antic, nom d'una font, valuós pel fet de pronunciar-se amb *l* (-LL-) i no *ç* en una comarca on *yl* > *ç* és general: el qual, precisament per això, salta a la vista que no pot ser un derivat de *ull* (d'aigua, ullal o deu); *Estoll* poble de Cerdanya, prop del Segre, amb aglutinació de l'article IPSE, ja apareix en la forma *Estolle* el 839 a l'Acte de la SdÜrg., i *Estol* o *Estoll* en molts textos dels Ss. XI, XII i XIV.

Testimoni precís és *Tolleuda*, vell cognom (-*enda* és err. tip. en *DAG.*), i antiquíssima pagesia del Cardener (pron. *tul'èyda* 1964), és damunt un barranc vora l'important camí de Navès a les muntanyes de Busa: ve de TULLO-BITE amb -BITE/BIDE² el nom ibero-basc del 'camí'.

Més preciosos són encara els testimonis toponímics de l'existència d'aquest mot en mossàrab. N'hi ha uns quants amb la reveladora -o: *El Tollo*, terme de Lliria (*E. T. C.* I, 253), la partida *Els Tollos* en terme d'Alzira, l'important poble de *Tollos* (*tólos*) en el partit de Cocentaina (*BDC* xxiv, 21n.; *E. T. C.* I, 254), vora un riu et al qual dóna el nom (o hi coincideix). En fi tenim *Tollo* amb *l* geminada, com a nom d'una important partida del terme de Cullera, on hi ha un antic estany o estanyol, «l'Estanyet del *Tollo*». Com en el cas de *bolla* (*BOLA*) i d'altres, aquesta és una forma mossàrab doblement preciosa, d'una banda com a nova confirmació que certs parlars mossàrabs conservaven la LL geminada sense palatalitzat, d'altra banda com a testimoni eloqüent que l'ètimon pre-romà del mot tenia una -LL- doble i no pas LL.

A diferència del cat., en cast. i en portuguès a penes hi ha testimonis de substantiu, només en zones extremes; però, en canvi, els derivats són importants i robustos, mots essencials de la llengua. El verb *atollar* = *atascar*, 'encallar, embussar' està ben documentat, i copiosament des de fi de l'E. Mj., i *atolladero* és un mot

essencial de la llengua junt amb els concorrents *atolladal*, *-adar*, *tolledal*, també tan antics.

Poca diferència en llengua portuguesa i gallega, en la qual hi ha derivats paral·lels: *atoleiro* «chão muito embebido em água, que cede fácilmente ao passo, ou a coisa pesada, e a recolhe e prende em si», documentat per Moraes des del S. xvi; *atolar* «meter no atoleiro», «ficar metido, embaraçado e peyado no atoleiro», *atolar-se* «ficar preso no atoleiro, vasa, pantano», documentat des de princ. d'aquest segle, i en els grans clàssics Camões, i les diverses obres de Ferreira de Vasconcelos. *Atoleiro* deu ser alteració de *toleiro, per influència d'*atolar*, i és versemblant que derivi d'un primitiu *tolo preliterari, igual al mot cat., però desaparegut per l'homonímia amb l'adjectiu *tôlo* 'toix, neci': en efecte a Salamanca persisteix *toltero* «atolladero, tremidero» (Lamano) i *tollaceiro* en el Bierzo, com persistiren també *tolledo* i *tolledal* en castellà.

Des que dels lleonès extrem-occid. (Bierzo) entrem en domini pròpiament gallec, reapareix la -l- simple, i allà trobem substantius simples, que per tant s'acosten més a la forma catalana: gall. *tola* «el segundo canalcito que se saca de la presa», Sarmiento (*Cat. V. Gall.*, 196r^o), Pontevedra *tôla* (*de água*) «el tanto de agua que le toca a uno para regar» (*se queja de que han quitado su tola*) i secundàriament «montón de ceniza y leña de las rozas que se han de quemar», Sarmiento, *ib.*, 101v^o (cf. infra *entullo*), Tui *um atol* (mal escrit *humbatol*, però no deu ser un *tol* fem.), «el conducto que se cierra o abre para derivar el agua» (ço que es diu *tola* a Pontevedra), Sarm., *o. c.*, 217v^o, 226r^o.

De tota manera, encara que siguin escadussers, els testimonis d'un substantiu paral·lel al nostre *toll*, existeixen dins el domini castellano-portuguès, suficients per acabar de confirmar que no hi ha homonímia sinó vella germanor etimològica, no massa dissimulada per l'evolució divergent de les llengües. El *DAut.* (1739) explica «*tollo* llaman en algunas partes el atolladero» i «hoyo formado en la tierra, del qual usan los cazadores para ocultarse a la vista de la caza». Que hi fou des de sempre un mot d'extensió molt localitzada ho prova la seva notable i conspicua absència en totes les fonts castellanes medievals i clàssiques.

Amb un deriv. molt antic a Aragó en una escriptura de San Victorián vora el Cinca mitjà, en l'any 1096: «uno molino de lo *Tollare* --- molinos de Cinca, ad illo *Tollare*» (*MzPi.*, *Orig.*, 349): l'article ens mostra que era apel·latiu, i el context prova que era un col·lectiu derivat d'un mot com el nostre *toll*; més incert és que això es vagi estendre fins al basc, car allà és un mot tan antiquat en part del territori que s'ha escapat als millors diccionaris.³

D'altra banda, n'hi hagué una variant femenina com la gallega *tola* i el nostre *tolla* tan important (infra), car ja en un document lleonès de l'any 990 es parla d'un molf, dels grans, situat «in *Tollia*, iuxta ecclesia Sancti Ciprianii»; entre els docs. del monestir de Sahagún (Vignau, *Indice*, n.º 765), lloc novament mencionat en un doc. de 1027 (n.º 824); en un altre de 1402 (n.º 866) el nom de *Tollia* s'aplica a un riu situat en els